

A HISTORY OF CROATIAN STUDIES**DUHOVNA HRVATSKA: DALJINA / BLIZINA DOMOVINE*****Stjepan Šešelj – Croatian Writers' Association (Hrvatsko društvo književnika)**

Štovane dame i gospodo, uistinu, prije svega želim Vam ispovjediti moju uzbuđenost, moje iskreno zadovoljstvo i sreću što se nalazim ovdje među Vama. Lijep je to osjećaj. Biti, i nakon tolikoga prevaljenoga puta, opet među svojim. Osjećaj je to, vjerujte mi, koji smanjuje i veće udaljenosti negoli su one što dijele kontinente. Hvala Vam na gostoprimstvu!

Također, i to Vam moram reći, u Zagrebu sam isprva ćutio neku nesvakidašnju veliku odgovornost pred ovim našim australskim susretima, nešto kao: tamo na posve drugom kontinentu, u Australiji, tako daleko od kuće. Pritiskala me zapravo želja da Vam donesem što više domovinskih darova, što veći komad "domovinske grude".

No, na kraju shvatio sam da i ja, kao uostalom i svi mi ponaosob, možemo ponijeti i nositi samo onoliko domovine koliko je domovine u nama.

Stoga je onaj moj prvotni osjećaj odgovornosti (ili tereta) bio bez osnove. Tim više, ako sam računao na Vašu pomoć, a računao sam – budući da je nedvojbeno Hrvatska naša i osobna i zajednička sudbina – onda je, kako će to nadam se pokazati i ovaj naš susret, i moj teret lakše nositi.

Čudne i, vjerujem, sretne neke okolnosti pripremale su ovaj moj put k Vama u Australiju. Jedan moj davni san se tako ostvaruje. Zbog toga, prije nego izrazim svoju iskrenu zahvalnost organizatoru, ispričat ću Vam, s tim čudnim i sretnim okolnostima

---

* From the conference 'Croatia and Croats in Twentieth Century: Perceptions and Reality' - Macquarie University - Croatian Studies - Sydney 1988.

u svezi, jednu istinitu priču. Priča se događa u Zagrebu. Godine 1966. i 1986.

Dakle, godine 1966. dok sam se kao abiturijent pripremao za upis na sveučilište, dok sam se tako, dolazeći s moje rodne rijeke Neretve, uspinjao najljepšim zagrebačkim kamenim stubama u zdanje Sveučilišta, sučeljeno Hrvatskome narodnome kazalištu i vazda rascvjetanu trgu, nisam ni slutio da postoji jedan mladi slikar-grafičar iz moslavačke Bojane, koji upravo tada, završivši Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, odlazi u Pariz, u Francusku, a zatim u Toronto, Kanadu.

Godine 1986., dakle točno nakon dvadeset godina, podno onih istih zagrebačkih kamenih stuba u međuvremenu obnovljenih za 300-tu obljetnicu Zagrebačkoga sveučilišta i oplemenjenih Meštrovićevom "Poviješću Hrvata" susrećem, upoznajem slikara i grafičara Antona Cetina, kojemu je to nakon dvadeset godina umjetničkoga rada i djelovanja u inozemstvu prvi dolazak u Zagreb, u domovinu, u Hrvatsku.

U Zagrebu tada tiska bibliofilsko izdanje svoje likovne monografije. U Galeriji "Stećak" u Kleku, u jednoj lijepoj jadranskoj galeriji, upriličuje svoju prvu domovinsku samostalnu izložbu, koja biva zapravo uvodom u veliku monografsku izložbu održanu nešto kasnije u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.

Tako se nakon dvadeset godina vratio jedan čovjek u svoj dom. Nikada ga nisam zapitao zašto je baš toliko dugo izbivao, zašto se baš tada vratio. Osim što sam držao da to nije uljudno pitati, uzdao sam se u svoju slutnju. Znao sam. Već ranije napisao sam jednu istinitu i tužnu pjesmu:

*Kamo ide Kamov
Ča je planira Plančić
Što vidje Vida
Vanka*

baštinimo slutnju

Antonu Cetinu bile su i te kako poznate sudbine tih hrvatskih umjetničkih znanika (Janka Poljca Kamova, Jurja Plančića, Viktora Vide, Maksimilijana Vanke), kao i mnoge druge. I koliko god da je išao svijetom baštineći svjetsko iskustvo, nije zaboravljao našega. I vratio se. (Zasigurno Vam je znano, ne radi se o fizičkom povratku, Anton Cetin i dalje živi i radi u Kanadi, u Torontu.)

Također, Vama je poznato da je taj hrvatski i kanadski slikar i grafičar upravo za onu 1986. godinu proglašen ovdje u Kanadi umjetnikom godine. Njemu u čast priređen je 14. studenoga u Torontu posebno svečani prijam. Ja sam bio počašćen pozivom i mogućnošću da o njemu i njegovom umjetničkom djelu govorim.

Za katalog spominjane Cetinove prve domovinske izložbe pisao sam uvodni tekst. Ima u tom tekstu jedna meni posebno draga, ali i znakovita rečenica. Ona glasi: *I odlazimo, ja na Jarun (dio Zagreba u kojemu stanujem), on u Toronto, a iza nas ostaje, između lijevog i desnog krila onih kamenih stuba, Meštrovićeva uznosita skulptura.*

Bilo je upravo tako. I uvijek je, čini mi se, bivalo upravo tako. Tako da bi se svi hrvatski odlasci kroza povijest mogli svesti pod znakovitost ove slike, u kojoj je konstanta vazda 'uznosita Meštrovićeva skulptura' koja onako upečatljivo simbolizira POVIJEST HRVATA. Mi, koji odlazimo na Jarun odnosno u Toronto... samo se iz generacije u generaciju smjenjujemo. I jedni i drugi prema njoj okrećemo svoje poglede kao prema Sjevernjači zvijezdi, i jedni i drugi prema njoj odmjeravamo naše prevaljene pute, dostignuća i postignuća, naše daljine odnosno naše blizine. Jer, ona je Danica zvijezda, ona je majka, ona je ognjište, pupkovina ona je naša.

Da, i eto, približismo se tako i temi našega današnjega susreta pod nazivom 'Duhovna Hrvatska: daljina / blizina domovine'.

Složenicu DUHOVNA HRVATSKA u značenju u kojemu je ja kanim ovdje spominjati, ili još točnije: u kojemu ćutim njezin pravi smisao, izvorno dugujemo, većini Vam je zacijelo znano, hrvatskome pjesniku Viktoru Vidi (rođenom u Kotoru, u Boki Kotorskoj), 2. dana mjeseca listopada godine 1913., da bi u 47

godini, nakon gimnazijskoga školovanja u Podgorici, studija i rada u Zagrebu, emigracije u Rimu i Buenos Airesu, skončao pod kotačima vlaka u Buenos Airesu godine 1960.)

Ove bitne, i konačno, tragične podatke iz Vidina života ne navodim zbog toga kako bi se namah zaključilo: Eto, to je hrvatska sudbina, to je Hrvatska! Ne. Nipošto. Jer znademo dobro da bi to bilo netočno, da bi nas to odmah na samome početku udaljilo od istine, od prave slike i naše temeljne želje da nastojimo doprijeti do onoga što bismo mogli svaki od nas prepoznati, oćutjeti - Hrvatskom. Duhovnom Hrvatskom, dakle.

Bilo bi netočno i zbog toga što niti jedna pojedinačna sudbina, pa ma koliko značajna ona bila, ma koliko presudna za prošlost, sadašnjost ili pak za narodnu budućnost ona bila, ne može se izjednačavati s onim što čini Hrvatsku. I kada bismo ovdje pribrojili sve one, poput Vidine, tragične sudbine (kao, spomenimo nasumce neke: Jurja Križanića, koji gine 1683. u redovima poljske vojske pod Bečom, Janka Polića Kamova, koji umire u bolnici za nepoznate strance – Santa Cruz, Barcelona 1910., Josipa Račića, kojega nalaze 1908. ustrijeljena u hotelskoj sobi u Parizu, Maskimilijana Vanke udavljenoga u valovima Tihoga oceana kraj Vallarte u Meksiku godine 1963...) ili one za koje se obično drži da su manje tragične, a završavaju isto tako izvan domovine, kao što je slučaj s Nikolom Dimitrovićem (pjesnikom, putnikom, tragačem Balkanom, Italijom, Sredozemljem, rođenim u Dubrovniku, da bi se zadnjom svojom pjesmom-poslanicom javio godine 1553. iz Aleksandrije, a umro na Kreti iste godine), Zadrantinom Jurjom Barakovićem, koji umire u Rimu 1628. i kojemu će nešto kasnije njegov šibenski prijatelj, kanonik, biskup i pjesnik Ivan Tomko Mrnavić (koji će i sam 1637. umrijeti u Rimu) postaviti spomen-ploču u rimskom hrvatskom zavodu Sv. Jeronima, te nadalje Pavlom Ritterom Vitezovićem, koji će nakon svih zasluga za hrvatsku politiku, tiskarstvo, kulturu općenito i posebno za književnost (*Odilenje Sigecko*, Linz 1684., Beč 1685., *Kronika*, Zagreb 1696., *Croatia rediviva*, Zagreb 1700. itd.) dočekati, doslovce životareći u Beču od sviju napušten, smrt godine 1713. ... Mogli bismo dalje pridodavati priču o Nikoli Tommaseu glasovitom talijanskom piscu hrvatskoga podrijetla, Franu Mažuraniću, Ljubi Wiesneru ili

Srđanu Tuciću... pa sve do onih koji su čuveni po uspješnu djelu ili životu i pri čijem spomenu imena niti u jednom trenu ne pomišljamo na tragično: Faust Vrančić, Stjepan Gradić, Juraj Julije Klović Croata, Josip Ruder Bošković, ili onih bližih nam, kao: slikar Leo Junek, kipar Ivan Meštrović, slikar Slavko Kopač, grafičar Virgilije Nevjestić, pa glazbeni umjetnici Josip Kašman, Milka Trnina, Zinka Kunc Milanov, Zlatko Baloković, Ivo Pogorelić... i tako dalje i tako dalje... sve do uspješnih privrednika, nogometaša, zabavljača... diljem svijeta.

I kada bismo svemu tome na isti način pridodali i sve one iz domovine, svejednako cilja dosegнули ne bismo. I dalje bi mnogo, unedogledno mnogo toga ostalo što Hrvatska jest.

Jer, zaboraviti, na primjer, broorskoga strojara Otona Križa iz Julius Payerove ekspedicije na sjeverni pol godine 1872., koji je ostao, kako je zabilježeno, 'u osamljenu grobu na visokom sjeveru... među ledenim stupovima', bilo bi isto tako nedosezanje cilja.

A ne pobrojati tek, sve one europske gastarbeitere, australske ribare i ratare, sjevernoameričke voćare i rudare, južnoameričke kopače salitre i ovčare, pa novozelandske kopače 'gome' podno mamutskih kauri-drвета... pomorce, vojovnike, prognanike...

Složit mi se je stoga s jednom izjavom Ivana Meštrovića izrečenoj za jednoga susreta s američkim Hrvatima: *...neka se ne zaboravi ni to da nisu samo umjetnici, ili tako zvani 'izabrani ljudi' jedini koji nose čast narodnoga imena, nego je to i svaki pojedinac ma koje struke i ma na kojem položaju radio. U tome su oni nepoznati i tobož 'neznatni' toliko više važni jer su brojniji...*

I mnogo, nedogledno mnogo toga Hrvatska još jest. I sam Viktor Vida, taj tragični veliki pjesnik učvršćuje nas u tome uvjerenju, vedrinom svoje pjesme u prozi:

Sve zemaljske kušnje, kroz koje prolazi Hrvatska, proistječu iz njezina značaja. Njen prvi nacionalni karakter više odgovara zasadama, koje nam svijetle iz dubine vječnosti, kao sige modrih spilja, taložina geoloških

tisućljeća, nego historijskom prilagodavanju politike empirijskim pokusima.

Ona je srela zarana, u zelenim svojim ljetima, politiku 'par excellence', oličenu u Bizantu svetogrđa i raskalašenoti, a sada se zapliće kao Pepeljuga u koncima ružnih zavjera, koje predu njene sestre, zavidne knjeginje. Pa dok je prešućuju kao naciju, ili hvataju njen lik u krivim zrcalima, njezino se ime potkrada kroz podsvijest moćnih veledostojnika ovoga svijeta, kao dugo potiskivana krivnja, koju bi moglo ukloniti obasjanje razbora.

Hrvati su drevni ljudi, a takvi doživljavaju osjećaj pravice kao dubok, primarni potres duše. Maćehe gone zemljom pravdu, a Hrvatskoj, iako joj se hoće života i u svijetu profanih iskustava, teško se odreći načela, po kojima je ona sve ono, što jest. Odatle njena vječita agonija, trajna napetost, među krajnostima svijeta Cezarova i svijeta Duha.

Ona je uvijek više no na svoje rudnike, i njive ornice i polja zlatoklasna pazila na čas, kad li će proći, u čudnim znamenjima neba, Jaganjac, koji pase među ljudima.

Nama se, istina, žuri, ali što za nju znači sitniš stoljeća?

Na kraju vremena pravda mora carevati, pa dok glogov kolac bude zabijan u humke vampira, dragulj njenog dijadema zasjat će kao suza utjehe nad glavama njezine djece i njenih mučenika.

Tako je majka Jelena kroz kostrijet otkrivala ljepotu svoje duše, kada je slablašnim rukama pitala siročad, prezirući raskoš palača, koje se mrve i ruše poput zrna u pješčaniku.

Zamišljam zemlju Hrvatsku kao bijelu kulu na glečernom visu, podno kojeg plaze maglušine i sikću vatreni zmajevi, a u jarugama i okopima ključa glib, što nikad neće preplaviti svetog praga otačkoga.

Evo nam, dakle, Hrvatske na nekoliko milja od zemlje, u visinama. Ona kraljuje nad oblacima s osmijehom

bjelokosnim kroz ruže bijelih obraza, kao Ljepotica u apoteozu u kvintesenciji svjetlosti i muzike:

'Quale nei plenilunii sereni
Trivia ride tra le ninfe eterne...'

U ruci joj žezlo, pramove joj kose mjesec srebreni, a ispod nje, duboko dolje, grakću gavrani Gvozda u kasna stoljeća.

(Viktor Vida Hrvatska)

Milijuni Hrvata žive sada u inozemstvu, na svim kontinentima ovoga globusa, bilo privremeno, ili kao građani i državljani novih svojih domovina – bilježi Marijan Matković ovu staru znanu činjenicu u pogovoru 'Hrvatskom Odiseju' (antologija hrvatske poezije o iseljeništvu, Zagreb, 1980. i 1986.), te na istome mjestu dodaje i ovovremenu novotu, utisnutu na 'staro lice Lijepe naše' – mnogi Hrvati, osobito oni što su nahrupili sa sela u grad, pretvorivši te naše stare gradove brojčano u velegradove, osjećaju (se) pomalo iskorijenjenima, kao svojevrsna anonimna emigrantska masa. I dalje veli: Pa i starosjedioci – bilo oni sa sela, bilo oni u gradovima, zapljusnuti su promjenama: deviza seoska iz pradavnih seoskih vremena 'pleti kotac kak ti otac' davna je prošlost, kao i malograđansko vegetiranje u sjeni zašeceranih građanskih snova.

Otputovala je prošlost, ostale su čežnje: još malo i nema više čovjeka koji se sentimentalno ne osjeća emigrantom.

I evo, još uvijek nam posvema neshvatljive situacije: naš rodni dom, stvarni zavičaj, zemljopisna domovina... bivaju sve dalji. Pa bili mi u Pittsburghu ili Zagrebu, Dubrovniku ili Aucklandu, Perthu, Torontu, Vancouveru, Munchenu ili Vinkovcima, Varaždinu, Labinu...jednako se možemo osjećati, kao što zamjećuje Matković, iskorijenjenima, beskućnicima. Zemne udaljenosti, za taj osjećaj, sve manje su važne, I po tome smo sve

---

* "Kao što u doba uštapa se vedra /Trivija izmed vječnih nimfa smije"
(Dante, Raj, XXIII, 25-26. Prev. M. Kombol)

više građani svijeta, i sve više na putu za koji se uobičajeno držalo da pripada samo 'pjesnicima'.

Ružnom mi se doimlje ta slika, i mnogo toga u meni protiv nje se buni, ali ipak vjerovati mi je njezinu autoru. Jedno me, međutim, tješi: čovjeku nije svojstveno beskućništvo, i neugasiva je žudnja za domovinom; ona je potreba njegove mašte, njegova duha:

Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim,
I brda joj i dol;
Gdje raj da ovaj prostrem, uzalud svijet prosim,
I ...gutam svoju bol!

I sve što po njoj gazi, po mojem srcu pleše,
Njen rug je i moj rug;
Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše.
I ne vraćaju dug.

Ja nosim boštvo ovo – ko zapis čudotvorni,
Ko žića zadnji dah;
I da mi ono pane pod nokat sverazorni,
Ja past ću utoma.

Ah, ništa više nemam: to sve je što sam spaso,
A spasoh u tom sve,
U čemu vijek mi negda vas srećan se je laso
Kroz čarne, mlade sne!

Kroz požar, koji suklja da oprži mi krila,
Ja obraz pronijeh njen;
Na svojem srcu grijem već klonula joj bila
I ljubim njenu sjen.

I kralje iznijeh njene i velike joj bane,
Svih pradjedova prah,
Nepogažene gore i šaren-dulistane

I morske vile dah.

Ja domovinu imam; tek u grud sam je skrio
I bježat moram svijet;
U vijencu mojih sanja već sve je pogazio,
Al ovaj nije cvijet.

On vreba, vreba, vreba... a ja je grlim mukom
Na javi i u snu,
I preplašen se trzam i skrbno pipam rukom:
O, je li jošte tu?!

Slobode koji nema, taj o slobodi sanja,
Ah, ponajljepši san;
I moja žedna duša tom sankom joj se klanja
I pozdravlja joj dan.

U osamničkom kutu ja slušam trubu njenu
I krunidbeni pir;
I jedro gdje joj bojno nad šumnu strmi pjenu
U pola mora šir!

Sve cvjetno kopno ovo i velikoj joj more
Posvećuje mi grudi;
Ko zvijezda sam na kojoj tek njeni dusi zbore,
I... lutam kojekud

Tek kad mi jednom s dušom po svemiru se krene,
Zaorit ću ko grom:
O, gledajte ju divnu, vi zvijezde udivljene,
To moj je, moj je dom!

1897.

(Silvije Strahimir Kranjčević, *Moj dom*)

I taj duhovni dom, ta duhovna domovina svojstvena je svima,
neotuđiva je, u neomeđenosti njezina je ljepota, dobrosusjedna je,

zbog nje se ne zapodijevaju ratovi... ona se čuti i glasa se šutnjom i riječju i zvukom i slikom...ona je naš lik, naš odraz nad vodama:

DUHOVNA HRVATSKA

ŽIŽAK KOJI PREMOŠĆUJE STOLJEĆA

Hrvati od samih svojih znanih nam početaka žive i razvijaju se s najmanje tri svoja nacionalna jezika: čakavskim, štokavskim i kajkavskim. Na njima smo stvarali i još stvaramo (i hvala Bogu da stvaramo!) hrvatsku čakavsku i kajkavsku književnost, te književnost pisanu na standardnom hrvatskom književnom jeziku. Osim na vlastitim jezicima, također od samih početaka naše pismenosti, stvarali smo paralelno vlastitu (i svjetsku) književnost na latinskom jeziku... Juraj Šižgorić, Ivan Česmički, Marko Marulić, Ludovik Crijević Tuberon, Karlo Pucić, Ilija Crijević, Jakov Bunić, Šimun Kožičić Benja, Damjan Benešić, Vinko Pribojević, Ludovik Paskalić, Antun Vrančić, Ivan Bona-Bolica, Matija Vlačić iz Ilirije, Franjo Petrić... Spominjem samo starije i značajnije.

Stvaralački koristimo kao vlastiti ili zamjenjujemo za vlastiti jezik (više silom nego milom): njemački, mađarski, talijanski, turski.

Uz tri nacionalna pisma: glagoljicu, latinicu i hrvatsku ćirilicu – bosančicu, koristimo se arabicom stvarajući našu aljamiado književnost. Više od pet stotina godina negujemo svoj gradišćanski, molizanski i druge vidove hrvatskoga jezika izvan granica Hrvatske. Borimo se očuvati i razvijati hrvatski jezik i na njemu stvaralački djelovati i u novim prekomorskim domovinama.

Slične bismo mogli navoditi primjere i o glazbi kao i o drugim djelatnostima kulturnoga života naroda, pa zato upotrijebljeni pojam jezika odnosno književnosti (kao naprijed iznijetih dokaza) može se bez ostatka zamijeniti pojmom kulture, hrvatske kulture općenito.

Držim da tako stoje stvari s hrvatskom kulturom danas, na općem, svjetskom i na posebnom, našem hrvatskom zemljovidu. I ne stoje tako loše što se otvorenosti duha tiče. Samo, kada bi još i politike, države, ideologije... vinule se do te svijesti, do te nasušne potrebe čovjeka, naroda i čitava civilizirana i kulturna čovječanstva.

I tako dolazimo do problema kada i naše vlastite duhovne oaze zvane duhovna domovina bivaju dovedene u pitanje. Jer, rijedak je čovjek koji može sam u pustinji. A i nema već pustinje na zemlji koja ne pripada nekoj od država. Duhovna domovina, vidjeli smo, jest utočište i utjeha za pojedinca, ali ukoliko joj bude uskraćeno ploditi se i oplemenjivati se u suživljavanju s ostalima okolo sebe, kao i s vlastitom maticom, ona je osuđena isto tako s pojedincem i nestati, zavazda.

Kao tajniku Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu došlo mi je u ruke pismo jedne mlade hrvatske slikarice iz Australije, koja je kao svoju temeljnu potrebu, ključ budućega svojega umjetničkoga rasta, vidjela u makar jednogodišnjem studijskom boravku u Zagrebu, u Hrvatskoj. Njezina želja, njezina potreba se tako iskazuje. Ona sama traži, krči put uspostavljanja veza vlastite duhovne domovine s matičnom hrvatskom nacionalnom kulturom i s kulturom svoje nove domovine Australije. Sutra, opet će sve nanovo morati otkrivati i ostvarivati, ukoliko budu imali dostatno volje i snage, neki drugi mladi Hrvati i Hrvatice iz Australije, Amerike, Južne Afrike.

Istodobno međudržavni ugovori i tzv. Međudržavna kulturna suradnja nije se pomaknula dalje od puke trampe. U suptilitet, u tananost ovih čovjekovih potreba, kako pojedinca tako i pripadnika određenoga naroda i određene kulture, državne administracije uglavnom nisu ni primirisale. Za njih još uvijek presudna su osnova međunarodnih odnosa – brojke, postotci, kvote itd. A ljudima, nama, njihovim građanima (da ne kažem podanicima), svima, bez obzira kojim poslovima se bavili i bez obzira bili mi svijesni ili ne bili svijesni te naše kulturne potrebe, bitno je otkrivanje najboljih načina i najsigurnijih putova, kako prema kulturi u kojoj obitavamo, tako i prema matičnoj kulturi naroda kojemu pripadamo.

Možemo biti sigurni u jedno: otkrivanje i otvaranje takvih putova ne može škoditi sigurnosti država. Čim više, svi vidovi susreta, uz uvjet da su iskreni, poštenu i dobrohotni, dviju ili više kultura, uz malo pameti, svim kulturama mogu biti samo od koristi. S druge strane pak, pristajanjem na nepostojanje mostova ili čak na njihovo rušenje, vazda se čini višestruk zločin. Književnost, glazba, slikarstvo... umjetnost, kultura, ne mogu nikada pristati na "prekid diplomatskih odnosa" s ostalim kulturama, a posebice ne s onima u kojima postoje živi dijelovi matične nacionalne kulture. Onemogućavati je znači otvarati putove k "tragediji podijeljena čovjeka", k tragediji rascijepljena, raščinjena, kljasta, frustrirana naroda... Tko pametan može preuzeti na sebe odgovornost za takav zločin?!

Vratimo se ovdje pet stotina i više godina unatrag, u hrvatsku povijest.

Hrvatska kao država ne postoji na mapi država Europe. Hrvatske zemlje raskomadane su između tadašnjih svjetskih moćnika Habsburške monarhije, Venecije i Turske. Započinje prvi veliki val nasilne emigracije hrvatskoga pučanstva, u svim smjerovima, ovisno o tome odakle se činilo da dolazi veća opasnost. (Vjerojatno su već tada neki naši brodovi s izbjeglicama stigli i na američko tlo.)

I što se događa u takvu vremenu posvemašnje narodne tragedije? U vremenu u kojemu nam je doista bilo sve oduzeto, raskasapljeno, sve do gologa života, do kojega se i onako nije držalo mnogo.

Hrvatu je ostao jezik kao zadnje utočište.

I samo oduzimanjem života mogli su mu i njega oduzeti.

A do tada za svijet nepostojeća Hrvatska, seli se u riječ, u jezik. I u njemu će preživjeti stoljeća. Narodna pjesma, pučka predaja, pjesme-poslanice hrvatskih pjesnika, nalazit će puta od Zadra i Šibenika do Dubrovnika i Kotora, od hrvatskoga juga do sjevera... Duhovnoj Hrvatskoj ne će predstavljati prepreku tuđinski vojnici na izmišljenim međudržavnim granicama. I

upravo u to ne-vrijeme vratit će se domu materinskoga jezika i udariti neuništiv temelj hrvatskoj knjizi Splićanin Marko Marulić. Utječe se on svojoj hrvatskoj riječi pored sveeuropske, svjetske slave njegovih latinskih tekstova, i namire nam *Juditu*, odnosno, kako sam izrijekom zapisa, *Libar Marka Marula Splićanina u kom se uzdrži istorija svete udovice J u d i t u verskih hrvacki složena kako ona ubi vojvodu Oloferna po sridu vojske njegove i oslobodi puk izraelski od velike pogibili*.

Začudno je to i odgonetljivo tek srcem. Takva žeravica, takav žižak premošćuje stoljeća, dostaje za čitav plamen, za preporod, za obnavljanje svijesti o sebi jednoga gotovo uništenoga naroda.

Iz predavanja održanom na Simpoziju "Hrvatska i Hrvati u XX. stoljeću". Macquarie University, Sydney. Listopad 1988.